

KLASSIKKO I: BERNARD MANDEVILLE (1670–1733)

KLASSIKOIDEN KLASSIKKO

Herran vuonna 1705 kaupiteltiin Lontoon kaduilla merkittävää runon muotoon kirjoitettua eläinsatua nimeltä *The Grumbling Hive: or, Knaves turn'd Onest*. Suomeksi jotta-kuinkin: ”Surkeasti valittava mehiläispesä, eli miten lurjukset kääntyivät rehellisiksi”. Tekijäksi paljastui Bernard Mandeville.

Runossa kerrottiin seuraavanlainen satu: Olipa kerran kukoistava ja iloinen mehiläispesä. Sen kaikki mehiläiskansalaiset harjoittivat kaikkia mahdollisia paheita: itsekkyyttä, turhamaisuutta, laiskotte-
lua, ahneutta, juopottelua ja huoruutta, ylellisyyttä ja tuhlaavaisuutta. Mutta pesä se vain kukoisti, kauppa kävi ja manufaktureista kuului puuhakas hyöriä. Eli – yksityiset paheet koituvat yhteiseksi siunaukseksi! Kävi kuitenkin niin ikävästi, että mehiläiset typeryksissään erehtyivät uskomaan synkkämielisiä pappismehiläisiä, katuivat, kääntyivät ja alkoivat harjoittaa heille saarnattuja hyveitä. Seurauksena oli koko kukoistavan talouden romahdus. Tilalle astuivat työttömyys, nälkä, kurjuus ja ainainen surkea valitus. – Yksityisistä hyveistä oli tullut yhteinen onnettomuus.

Runo herätti sen verran huomiota, että joku yritteliäs katsoi kannattavaksi painaa siitä

piraattikopioita. Kuinkas muuten, sillä mehiläispesä – kapitalismi – kukoistaa myös tällaisten pikku varkauksien ansiosta.

Mandeville oli kotoisin Rotterdamista. Hän oli filosofiaa opiskellut lääkäri, jonka erikoisala oli hullujen hoito. Vuosien varrella hän kirjoitti selityksiä runonsa paradoksaalisille väitteille, ja nämä pienet esseet yhdessä runon kanssa muodostavat yhteiskuntatieteen klassikon *The Fable of the Bees, or Private Vices, Public Benefits*. Vaikka Mandeville ei kirjoittanutkaan äidinkielenään, teos on englanninkielisen kirjallisuuden aarteita.

Mehiläissatu on myös kirjaimellisesti klassikkojen klassikko. Esimerkiksi aikalainen Voltaire oli siitä innostunut. Monet kirjan teoriat ja oivalukset ihmishuonnosta, markkinoiden toiminnasta ja työnarvoteoriasta saivat vakavamman käsittelyn Adam Smithin teoksissa. Myös Marxin mielestä Mandeville oli ”harvinaisen selväjärkinen mies”.

Tunsikohan Max Weber mehiläissadun? Hän olisi tuskin siitä pitänyt, sillä Mandeville kritisoi ennakoivan kaukokatseisesti Weberin kaksisataa vuotta myöhemmin esittämää teoriaa siitä, miten protestanttiset hyveet – säästäväisyys ja ahkeruus – ovat kapitalismin

historian henkinen perusta. Mandevillen mielestä jopa sellainen turhuus ja tuhlaus, naismuodin oikku ja hömpötys kuin vannehame pitää manufaktureja käynnissä monin verroin tehokkaammin kuin kaikki Lutherin ja Calvinin saarnat yhteensä. Siinä, missä Weber runoilee protestanttisten proletaarien tunteneen kutsunusta tehtaiden raadantaan, Mandeville väittää, että kymmenen duunaria tusinasta karkaa manufaktuurin helvetistä sillä sekunnilla, kun taloudellinen pakko vähänkin hellittää.

Hegel sanoi, että ”Minervan pöllö lähtee lentoon vasta illan hämärtyessä”. Vertauksellaan hän mahdollisesti tarkoitti, että vasta kun historiallinen aika-
kausi painuu mailleen, tulee sen filosofiskriittinen tarkastelu mahdolliseksi. Mandevillen satiirit viittaavat toisenlaiseen aikaperspektiiviin. Häntä voisi-
kin luonnehtia Benjamin Franklinin ornitologisina sanoin: ”Aikainen lintu madon löytää”. Mandevillen silmien edessä oli porvarillisen yhteiskunnan aamunkoitto – kirkkaassa auringonpaisteessa, kaikissa tuoksuisissa ja väreissä.

Mehiläissatu oli skandaali. Sitä vastaan kirjoitettiin kokonaisia kirjoja ja se tuomittiin oikeudessa. Ranskassa pyöveli poltti sen roviolla. Kulttuurihistoria tuntee monia hyviä syi-

tä, miksi kirjoja tai kirjailijoita on poltettu. Yhtä teosta on syytetty yhdestä synnistä, jotain toista teosta toisesta. Mutta Mandevillen kirja oli vikapää kaikkeen-mahdolliseen. Mehiläissadussa havaittiin jumalanpilkkua, uskonnon halveksimista, nuorison viettelyä, sukupuolikurin horjuttamista, paheellisuuden saarnaamista ja yllytystä esivallan kumoamiseen. Keksipä joku paljastaa, että kirjoittaja on itse Antikristus. Nimikin on enne: MANDEVIL!

Mandevillillä on edelleen huono maine. Häntä pidetään yhä kyynisenä itsekkyyden puolestapuhujana. Mutta tapa, jolla hän eläytyy eläinten tunteisiin tai äpärälapsensa surmanneen piikatyön epätoivoon, antaa oikeamman viitteen Mandevillen mielenlaadusta.

Myös Mandevillen aikalaista Jonathan Swiftiä pidetään "ihmisvihaajana". Ovathan "Gulliverin retket" niin säälimätön kuvaus ihmisen typeryydestä ja julmuudesta, että sen tekijän täytyy olla ihmisvihaaja. Swift lähetti kannibalistisia reseptiehdotuksia valtakunnalliseen kilpakirjoitukseen, jonka aiheena oli "mitä tehdä köyhille lapsille": "tehkää niistä ruokaa!" Mandevillen paheiden ylistyksessä on jotakin samaa, kyynisyys on tyylikeino.

Mandevillen satiirit todistavat aukottomasti, että elleivät meistä jotkut olisi satamahuoria, eräät toiset meistä eivät oli-

si siveitä rouvia. Mandevillea luettuaan jokainen voi vakuuttua, että viinateollisuus on suuri siunaus ja että meidän tulisi olla varkaille kiitollisia. Tai että kristinusko on korvaamattoman hyödyllinen sodankäynnin kannalta ja että jo tästä syystä kirkko ansaitsee meidän kaikkien kannatuksen.

Kaikkein järkyttävimpänä pidettiin kuitenkin hänen mielipiteitään hyväntekeväisyydestä ja lapeuskouluista. Siksi olenkin valinnut tämänkertaiseksi klassikonäytteeksi muutaman sivun hyväntekeväisyyden vastaisesta esseestä.

Protestanttinen pikkuporvaristo oli erityisen ylpeä siitä, että köyhille ja hylätyille lapsille oli järjestetty eräänlaisia orpokodin ja koulun välimuotoja. Pienillä lahjoituksilla ja tehokkaalla hallinnolla saatiin aikaan laitos, josta kaikki saattoivat ylpeillä. – Ja sitten tuli tämä hirveä Mandeville. Ensiksi hän myöntää, että on somaa katsella, miten köyhien lapset kulkevat parijonossa kirkkoon, siisteissä laitosvaatteissa ja lahjoitetut virsikirjat kätösissä, mutta pilkkua sitten tätä hurskasta näkyä toteamalla, että "ainahan ihmiset ovat rakastaneet toistensa komentelemaan – komentelevathan he jo lapsina kissan ja koiran pentuja". Mandeville myönsi auliisti, että on "barbaarisen julmaa" estää köyhien lapsia käymästä kouluja, sillä ovathan he syntyjään yhtä lahjakkaita kuin muidenkin lapset: "Mutta

en käsitä, miten tämä olisi sen julmempaa kuin se, että heillä ei ole rahoja taskuissaan, vaikka heillä on taipumukset niiden käyttöön siinä missä muillakin."

Elämä on lyhyt. Viikkoa ennen vanhan äitini kuolemaa luin hänelle ääneen Lukianoksen satiireita. Äitini oli liikuttuneen onnellinen siitä, että hän sai vielä mahdollisuuden tutustua Lukianokseen. Mutta kannattaako klassikkojen lukemista lykätä näin pitkälle? Sillä vaikka hiljakkoin onkin saatu selville, että me kaikki pääsemme taivaaseen, jonka loppumattomassa ajassa sitten kerkiää hyvin tavata niin Lukianoksen kuin Mandevillenkin, herää kuitenkin kysymys: pääsevätkö kaikki kirjat taivaaseen!

*

Mandevillen kirjasta on otettu uusia painoksia näihin päiviin asti. Yksi tuoreimmista on vuodelta 1989: The Fable of the Bees, Penguin Classics -pokkari, jonka saa neljän oluttuopin hinnalla. Seuraava tekstinäyte on Mandevillen teokseen vuonna 1723 lisäämästä pitkäköstä kirjoituksesta: An Essay of Charity, and Charity-Schools. Mandeville harrasti puolen sivun mittaisia virkeitä, joten olen hiukan pilkkonut niitä.

HEIKKI SARMAJA

TUTKIELMA TYÖVÄEN SIVISTYSHARRASTUSTEN TURMIOLLISUUDESTA

Siitä lähtien, kun Jumala kirosi maailman, eikä leipää ole ollut

tarjolla ilman otsalta valuvaa hikeä, on yksinään elävän ih-

misen täytynyt raatamalla raataa varustaakseen itsensä tar-

peellisillä elämän välttämättömyyksillä tai edes pitääkseen yllä haurasta ja vajavaista elonliekkiään. Mutta vieläkin enemmän vaaditaan työtä silloin, kun halutaan tehdä elämä mukavaksi sivistyneessä yhteiskunnassa, jossa ihmiset ovat muuttuneet opetetuiksi eläimiksi ja suuri joukko heitä on keskinäisellä sopimuksella liittynyt yhdeksi yhteiskuntaelimistöksi. Mitä enemmän ihmisen tieto lisääntyy tässä yhteiskunnan sivistyneessä vaiheessa, sitä suurempi on oleva se töiden moninaisuus, joka vaaditaan tekemään ihmisen elämä mukavaksi. Yhteiskunta ei voi sietää ja kestää pitkiä aikoja sellaista, että yhtäällä sallitaan monien nauttia joutilaisuudesta ja kaikista keksityistä elämän iloista ja mukavuuksista, ilman että tämä elämä korvataan toisaalla pakottamalla kansan suuri enemmistö alentumaan näiden joutilaiden täydelliseksi vastakohtaksi. Sellaisiksi ihmisiksi, jotka kärsivällisesti karaisevat ruumiinsa tekemään työtä itsensä ja toisten hyväksi.

Yhteiskunnassa vallitseva elämäntarpeiden runsaus ja edullisuus, kuten kaikkien yhteiskuntien hyvinvointi ylipäänsä, jopa ennen kuin ne ovat joutuneet kosketuksiin ulkomaisten ylellisyystavaroiden kanssa, riippuu aina suuresti siitä, millainen hinta ja arvo työvälle on asetettu. Siksi pitääkin edellyttää, että yhteiskunnassa kaiken työn tekevät sellaiset jäsenet, jotka ovat ensinnäkin sitkeitä ja rotevia sekä tottumattomia helppoon ja joutilaaseen elämään; ja toiseksi, että he pysyvät hyvällä mielellä, kunhan vain saavat elämisenä yksinkertaisimmat tarpeet tyydytetyiksi. Sellainen

työväki pitää mieluisasti millaisia karkeakutoisia vaatteita tahansa, eikä heidän ruokapöydällään ole muuta tavoitetta ja tarkoitusta, kuin että ruumis ravitaan ja että ruoka täyttää vatsan pyyteet. Sellainen työväki ei vähääkään murehdi ruokansa maukkaudesta, ei vaadi turhia särpimiä, eikä se ryhdy nyrpistelemään millekään, mikä vain on jotenkin syötävää, sillä heille kelpaa kaikki, minkä nälkäinen ihminen suinkin vain pystyy kurkuunsa sullomaan, ja juomaksi riittää se, mikä janoa sammuttaa.

Suuri osa raskaasta työstä on tehtävä päivänvalossa, ja siksi päivänvalo onkin työvoiman käyttämisessä ainoa ja todellinen ajan mitta ja määrä. Kenenkään ei tarvitse vaivata päätään sillä, kuinka monta tuntia kutakin köyhää on työssä pidetty, tai sillä, ovatko he mahdollisesti kuinkakin uupuneet. Maalla asuvan palkollisen on noustava sijoiltaan aamuharhaisella, ei siksi että hän olisi levännyt kylkikseen, vaan koska aurinko tekee nousuaan. Huomattakoon, että jo tämä viimeksi mainittu asian laita yksistään olisi ylivoimainen vastoinkäyminen jokaiselle sellaiselle kolmeakymmentä vuotta nuoremmalle, joka on tottunut nuoruusvuosiensa aikana lojumaan vuoteessa niin pitkään kuin vain uni on maistanut. Mutta kun laskemme nämä edellä mainitut kolme seikkaa yhteen, saadaankin tulokseksi sellainen elämänmuoto, jota kukaan vähänkin leppoisempia elämäkouluja käynyt tuskin itselleen valitsisi – ei, vaikka tällaisella valinnalla lunastaisi itsensä vapaaksi hirsipuusta tai kiukkuisesta akasta.

Näin ollen, koska tällaista väkeä täytyy siis aina olla olemassa ja koska mikään valtakunta ei tule toimeen ilman suurta määrää heidän kaltaisiaan, eikö meidän tulisi viisaan lainsäädännön avulla viljellä tätä sukukuntaa kaikin ajattelutavissa olevin keinoin. Ja eikö meidän tulisi yhtäläisesti huolehtia köyhien riittävydestä, siinä missä huolehdimme muistakin taloutemme varastoista ja tarpeista. Sillä eihän kukaan ihminen haluaisi olla köyhä ja rääkätä itseään leipänsä edestä, jos vain voisi asiaa vähänkin auttaa. Siksi on niin, että vain ruokaa ja juomaa koskeva ankara pakko ja se, että kylmässä ilmanalassa täytyy olla myös vaatteet ja suojaava katto, saavat ihmisen alistumaan mihin tahansa ja kestämään mitä tahansa, mikä vain kestettävissä on. Jos kukaan ei kärsisi puutetta, niin ei kukaan haluaisi tehdä työtä; mutta kaikkein ankarimpiakin rasituksia ihminen saattaa pitää omana mielihalunaan, kunhan vain säästyy nälkäkuolemasta.

Kaiken edellä sanotun perusteella on ilmiselvää, että sellaisen vapaan kansakunnan keskuudessa, jossa orjien pitäminen ei ole sallittua, perustuu varmin vauraus työtätekeviin köyhiin. Puhumattakaan siitä, että köyhien joukot ovat lisäksi ehtymätön lastenkamari laivastojen ja armeijoiden tarpeisiin. Ilman heitä ei yhteiskunnassa olisi elämäniloja eikä yhdenkään maan millään tuotteella olisi mitään arvoa. Jos haluamme, että yhteiskunta on onnellinen ja että kansa pysyy levollisena kaikkein vaatimattomimmissakin oloissa, niin on tällaisen pyrkimyksemme välttämättömänä ehtona se, että

suurin osa työväestä pysyy yhtä tietämättömänä kuin köyhänäkin. Tieto vain laajentaa ja moninaistaa halujamme, mutta mitä harvempia asioita ihminen sielussaan toivoo, sitä helpommin hänelle voidaan tarjota mieluisa elämä.

Siksipä jokaisen valtion tai kuningaskunnan hyvinvointi, onni ja autuus vaativat ehdottomasti, että työtätekevien köyhien tiedot ja taidot tulee pysyttää visusti heidän tehtäviensä rajoissa, eikä heidän tietojaan saisi koskaan ulottaa laajemmalle (mikäli asia on suinkin pääteltävissä) kuin heidän toimensa piiriin kuuluu. Mitä enemmän paimen, kyntämies tai muu maanmöyriä tietää maailmasta tai muista hänen työhönsä ja tehtäviinsä kuulumattomista asioista, sitä vaikeampi on hänen kevein ja virkein mielin kestää kurjuuttaan ja vastoinkäymisiä.

Myönnän toki, että lukemisen, kirjoittamisen ja laskemisen taidot ovat välttämättömiä niille, joiden ammatin harjoittaminen vaatii tällaisia hienoja taitoja. Mutta siellä, missä ihmisten elanto ei ole näistä taidoista riippuvainen, ovat ne vain turmiollisia asioita köyhille, joiden on pakko lunastaa jokapäiväinen leipänsä jokapäiväisellä raadannalla. Vain harva lapsi tulee kouluja käytyään edes hiukkaa etevämmäksi, joten tämänkin koulussa vietetyn ajan hän kykenisi käyttämään yhteen jos toiseen ahkeraan työhön. Näin ollen jokainen tunti, jonka nuo köyhät ihmiset viettävät kirjansa ääressä, on yhtä suuri määrä yhteiskunnalta haaskattua työaikaa. Työntekoon verrattuna koulujen käyminen on siis pelkkää joutilaisuutta.

Mitä pitempään poikalapset

viipyvät tuonlaisessa laiskassa elämässä, sitä kelvottomampia ovat he kovaan ruumiilliseen työhön aikuisiksi vartuttuaan, ja tämä kelvottomuus koskee niin mieltä kuin ruumista. Ne ihmiset, jotka on määrätty pysymään ja vielä päivänsäkin päättämään vaivalloisessa, uuttavassa ja tuskallisessa asemassa, myöntyvät tähän kohtaloonsa sitä suuremmalla mielen alttiudella, mitä varhaisemmassa elämän vaiheessa heidät on alkuaan tähän kohtaloonsa saateltu. Ankarat työ ja kaikkein yksinkertaisin ruoka ovat kelvollisia rangaistuksiksi kaikenlaisille pahantekijöille. Mutta ihminen, joka pakottamalla pakottaisi tällaisia elämänehtoja sellaiselle, joka ei niihin ole ennestään totunut, syyllistyisi suurtakin suurempaan julmuuteen, mikäli kysymyksessä ei olisi rikollisen rankaiseminen.

Lukemisen ja kirjoittamisen taidot saavutetaan vain suurella aivojen työllä ja uutteruudella. Milloin vain ihmiset ovat edes hiukan perehtyneet näihin taitoihin, arvioivat he jo kohta olevansa suunnattomasti yläpuolella kaikkien niiden muiden, jotka eivät hallitse kyseisten taitojen alkeitakaan. Mutta tässä oman arvonsa ylentämisessä nämä oppineet osoittavat harvoin oikeamielisyyttä tai kohtuutta, ovatpahan vain olevinaan niin kuin kuuluisivat johonkin kokonaan toiseen eläinlajiin. Koska jokaisella kuolevaisella on luonnostaan vastahakoisuus huolen ja vaiivan näkemiseen, olemme me ihmisetkin innokkaita ja taipuvaisia nostamaan ylettömän korkealle kaikki sellaiset ammattitaidot, joiden hankkiminen on vaatinut suuria kustannuksia ja vuosikausia kestävä

rasittavaa uurastamista ilman lepoa tai mielenrauhaa. Sellaiset ihmiset, jotka ovat käyttäneet nuoruutensa vuodet lukemisen, kirjoittamisen ja laskeamisen oppimiseen, toivovat, ja hyvällä syyllä, että he myöhemmin elämässään saavuttavat virkoja, joissa sitten käyttäisivät oivallisia taitojaan omaksi hyödykseen. Lähes kaikki kouluja käyneet tarkastelevat äärimmäisellä ylenkatseella raadantaa, jolla tarkoitan toisen palveluksessa tehtyä työtä, jota tehdään kaikkein alhaisimmassa asemassa ja kaikkein mitättömimmistä korvauksesta.

Toki hieman koulua käynytkin mies saattaa ryhtyä isännäksi maataloon ja sen vuoksi tehdä ahkerasti likaisia ja kaikkein raskaimpiakin töitä. Mutta silloinpa hän tekeekin työn pelkästä omasta halustaan – halusta jonka säästäväisyys, omasta perheestä huolehtiminen tai muu pakottava syy on hänen mieleensä nostanut. Mutta hyvää päiväläistä ei hänestä konsanaan tulisi, ei tulisi hänestä sellaista, joka palvelisi maatalon isäntää surkeasta palkasta. Sillä ei koulunpenkillä istuneesta miehestä tule koskaan yhtä kelvollista päiväläistä kuin siitä, jonka työnä on aina ollut raahustaa auran perässä tai lantarattaiden rinnalla ja joka ei muista koskaan tosin eläneensä.

Mikäli on kyse vähäarvoisista tai nöyryamielisyyttä vaativista palveluista, saatamme aina havaita, että niitä ei koskaan tehdä niin mieluisesti ja täydestä sydäimestä kuin sellaisessa tilanteessa, jossa alempiarvoinen palvelee ylhäisempäänsä. Enkä tarkoita alempiarvoisuudella vain sellaista, mikä koskee varalli-

suutta tai yhteiskunnallista asemaa. Tarkoiton yhtä lailla sitä alempiarvoisuutta, joka koskee tietoa ja ymmärrystä. Palvelija lakkaa kunnioittamasta vilpittömästi herraansa niin pian kuin huomaa, että palveleekin typerystä. Silloin kun meidän on määrä oppia jo-

takin tai olla kuuliainen jollekin, voimme havaita itsestämme, että mitä edullisempi mielipide meillä on opettajiemme ja käskijöidemme kyvyistä, sitä suurempaa kunnioitusta osoitamme myös heidän säätimiään lakeja ja määräyksiä kohtaan. Eihän mikään eläin

suostu mielellään vertaisensa alamaiseksi, ja mikäli hevosella olisi yhtä paljon ymmärrystä kuin ihmisellä, enpä totisesti haluaisi ratsastaa sellaisen eläimen selässä.

BERNARD MANDEVILLE